

A MAI OROSZ IRODALOM OROSZ MEGVILÁGÍTÁSBAN.

MINDENKI tudja, hogy az orosz proletárdiktatura uralma óta Oroszország egész területén a művészi alkotó munka megdermedt, lehetlenné vált. Azt is mindenki tudja, hogy ennek legfőbb oka a bolsevik kormányzatnak mindent elnémitő és mindent elfojtó zsarnoksága. A bolsevikiek Oroszországnak nemcsak állami és társadalmi, hanem családi és egyéni életére is annyira ráfeküdtek, hogy tudtuk és engedélyük nélkül, akaratuk ellenére senki meg sem moccanhat. A legalacsonyabb vegetatív életfunkcióktól a legmagasabb szellemkölcsei funkciókig minden fizikai és lelki életnyilvánítás kormányzati ellenőrzés, irányítás és rendelkezés alatt áll.

A tudományos, művészi, költői és írói szabadságnak még a nyoma sincs meg Oroszországban. Kalapácsot, vésőt, ecsetet és tollat csak bolsevik szellemben és csak a marxizmus érdekében lehet és szabad használni. Festménynek, rajznak, szobornak, színpadnak, filmnek és nyomtatványnak csak mint a marxizmus propagandaeszközének van létjogosultsága Szovjetországnak. A bolsevik kormányzat szolgálatába kell szegődnie mindennek, ami az emberi szembe és fülbe és e kettőn keresztül az emberi lélekbe hatolhat.

Szovjetországnak az embereknek a bolsevizmuson, marxizmuson és kommunizmuson kívül mást nem szabad látniok, másról nem szabad hallaniok, másra nem szabad gondolniok, mást nem szabad érezniök, másról nem szabad beszélniök vagy írniök, mást nem szabad cselekedniök. Szovjetországnak az embereknek bolsevik ideológiában kell születniök, élniök és meghalniok. Elsősorban tehát a propaganda- és tendencia-kényszer ölte meg Szovjetországnak a művészeteket, ennél fogva a szépirodalmat, a regényirodalmat is. A hihetetlen fokú megélhetési nyomorúságon kívül a hallatlan tendencia- és propaganda-kényszer miatt nem tudnak az orosz regényírók költői értékű regényt írni.

Mindezzel a bolsevikokon kívül többé-kevésbé mindenki tisztában van. Ők az orosz szépirodalom pangásának okait természetesen egészen máshol és másban keresik. Idevonatkozó felfogásukkal már csak a bolsevizmus ideológiájának ezirányú megvilágítása céljából is érdemes megismerni. Erre a célra szinte kapóra jött Ehrenburg Ilja¹ neves orosz írónak az európai közönség számára írt cikke, amelynek gondolatmenete a következő.

* * *

Ehrenburghoz az utóbbi években sokan sokszor fordultak azért, hogy megtudják tőle az orosz regényirodalom pangásának okait. Ezekre az érdeklődésekre Ehrenburg, saját bevallása szerint, azt szokta szemmelláthatólag idege-

¹ Randbemerkung zur heutigen russischen Literatur. (Slavische Rundschau. Jg. II., S. 81—89.)

sen felelni, hogy Oroszországban most kiváló elektromos műveket létesítenek, ennél fogva másra most sem kedvük, sem idejük nincs. Bármennyire heroikus is a mai orosz generáció, de azért az ő ereje is korlátolt. A mai orosz forradalmi nemzedék eszméket termel, ennél fogva nem exportálhat sem béke-búzát, sem jó regényeket. Ez az ő joga.

Ehrenburg szerint azon sem kellene csodálkoznia, ha az orosz forradalom az irodalom terén Gladkov «Cement»-jén és Bednyj költeményein kívül semmi mást nem hozott volna létre. Pedig létrehozott egyebet is, kiváló írókat is, de ami még ennél is fontosabb, új irodalmi formákat is alkotott. Ez bámulatraméltó teljesítmény. Az orosz forradalom kedvéért még a történelem is emberi allűröket kapott fel: a történelem is siet. Minden nagy feladatot egyetlen generáció nyakába zúdított. Ha az atyák rombolnak, akkor a fiúk természetesen építenek, az unokák pedig álmélnak. Így volt ez régebben. Manapság azonban senki sem akar várni. Most utólag sült ki, hogy Oroszországban az októberi forradalom láza nem volt elég nagy. Manapság alkotni is kell és az alkotásokat élvezni is. A mostani húszévesek semmit sem romboltak, ők romokat, tehát építőanyagot örököltek. Korai volna már most beszélni arról, hogy mit fognak művelni ezek. A húszéveseknél idősebb oroszok azonban már a forradalomelőtti, sőt a háborúelőtti életet is ismerték. Ezek ott álltak a gépfegyverek mögött és előtt, kerítéseket vágta ki tüzelőnek és a pokolba kívánták a klasszikusokat. Ezek az oroszok a mozgósítások és a futurizmus generációja. Ez az orosz nemzedék a lövészárokból az íróasztalhoz került hirtelen, minden átmenet nélkül. A történelem sem, a kiméletlen olvasók sem akartak tovább várni. Hirtelen, gyorsan kellett tehát olvasnivalót gyártani.

Ebből kifolyólag egész sereg új orosz író támadt. Mindezeket sem névszerint nem lehet itt most elsorolni, sem munkáikat részletbemenőleg tárgyalni. Ezekből a termékekből jó pár százat már idegen nyelvekre is, főleg németre lefordítottak. Az ezekre vonatkozó napi-ítéleteket a kiadók katalógusaiban lehet elolvasni. Hogy milyen lesz róluk a történelem ítélete, annak még nincs itt az ideje. Ezekről a hirtelen és gyorsan termelt regényekről maga Ehrenburg sem akar véleményt mondani, még pedig azért nem, mert az oroszokat sokszor egyáltalában nem érdekli az, amit az európai olvasók érdekesnek találnak és fordítva. Európában bizonyára excentrikusnak találnák azt, hogy Oroszországban például szelídített tengeri nyulak «felleptével» rendeznek agitációs darabokat. Az oroszok pedig azt mondták rá, hogy a forradalmi években ők ennél különbet is láttak, sőt cselekedtek.

Aki a kalandos regényekre ráunt, olvashatja a szovjetírók önéletrajzeit, amelyeknek minden sora regény. Van bennük börtön, éhezés, fejbélövés, háború, tifusz, kétségbeesés, pátosz, forradalmi karnevál és emberi elhagyatottság. Tessék ezeket a szovjetírói önéletrajzokat a Viardo Paulinba szerelmes Turgenyev vagy az antikváriusokat bújó France Anatole életrajzával összehasonlítani és véleményt mondani. Az eredmény, Ehrenburg szerint, az lesz, hogy elismeréssel kell adózni a mai szovjet-íróknak, akiket a végzet, ha nem is heroizmusra, de mindenesetre rendkívüli és veszélyes kalandokra kárhoztatott.

Ehrenburg szerint a forradalom, természetesen elsősorban az orosz forradalom nagyon kemény dió. Nehezebb vele boldogulni, mint magával a háborúval. Európa manapság egy félig patetikus, félig szentimentális irodalom epidémiájában kínlódik. Ez az irodalom, Ehrenburg szerint a háborúnak, a mai írda-írók és kereskedősegédek eme egyetlen és felejthetetlen kalandjának van

szentelve. Oroszország mind ezen már régen túl van. Oroszországban a «háború» helyét a «forradalom» és a «polgárháború» foglalta el. Babelj-nek nehezebb volt a dolga, mint például Remarque-nak vagy Renn-nek, mert az utóbbiaknál csak vérről volt szó. Babelj-nél ellenben a vérhez még a bestialitásnak és a nemeslelkűségnek az a felejthetetlen fantasztikuma is hozzájárult, amely a gyilkossal a vért teljesen elfelejti.

Az okos emberek szívesen hivatkoznak az utódokra, akik majd megállapítják, hogy mi volt bennünk és rajtunk a maradandó, az örök érték. Ehrenburg attól fél, hogy az utódok a mi viharos napjaink irodalma fölött figyelmen kívül fognak elsiklani. Az utódok ugyanis csodálkozni és csodálni szeretnek. Az utódoknak csak a szép forradalmak tetszenek éhezés és tetű nélkül. Különben pedig ezen nem érdemes töprengeni. Ehrenburg szerint az örök értékűség nem az egyetlen erény. A mai orosz könyvekből táplálkozik lelkileg a mai orosz generáció. Ez teljesen elég. Ki tudja bizonyítani, hogy a legművészebbnek nyilvánított festmény fontosabb, mint azok a fáklyák, amelyek a forradalmi tömegeknek a sötét éjszakákon világítottak. Legokosabb tehát, ha az értékelésekről egyszerűen lemondunk.

Ennek dacára Ehrenburg mégis megállapítja, hogy a mai orosz írók nem tudnak írni. Még a legtehetségesebbek is ügyetlenebbül írnak, mint a közepes francia írók. Ezekhez viszonyítva az orosz írók a régiből mindent elfelejtettek, viszont ahhoz még nem volt idejük, hogy újat tanuljanak. Ennek a gyámoltalanságnak ellenére a mai orosz irodalom mégis jelentősebb, mint a megfelelő francia. A forradalom ugyanis nemcsak rombol, hanem alkot is. A forradalom az orosz írókat hozzásegítette ahhoz, hogy a régi formáktól megszabaduljanak. Ehrenburg szerint a regény bomladozik. Európában azonban a tehetetlenség törvényének erejénél fogva tovább él. Európában t. i. még vannak írók, akik még tudnak regényt írni. Ezenkívül még Európában vannak olyan olvasók is, akik néha regényt is olvasnak. Végül Európában van még nyugalom, hacsak relativ is. Európában a nyugtalanságot úgy kell kitalálni, amint hogy a franciák például az ő híres «inquiétude»-jüket már ki is találták. Oroszországban ellenben a régi társadalomnak és társaságnak, a régi társaséletnek pusztulása, ha nem is vetett véget a zsáner-költészetnek, de mindenestre egybeesett kimúlásával.

1920-ban már maguk az oroszok is azt hitték, hogy a művészeteknek végük van. Akkoriban ugyanis minden nagyon katasztrófálisnak látszott. Most azonban már hozzászórtak a fogalmak relativitásához. Ebből a válságból kifolyólag nem a szépirodalom végéről van szó, hanem csak egy régebbi művészi formának újjal való kicseréléséről. Az idevezető szellemi fejlődési folyamat nem a forradalmi barrikádokról indult el, hanem már akkor, amikor az első megittasult zszurnaliszta valamely megtörtént eseményről írva szórakoztatás céljából szórakoztató módon hazudott. A valóság és a költés egymáshoz való viszonya a szépirodalom állandó problémája. Könnyen meglehet, hogy a fejlődésnek ez a szakasza megint mesével indul meg. Egyelőre azonban nagy a tétovázás, mert a mai népek a koraérett gyermekhez hasonlítanak: nem engedik magukat dirigáltatni. Az írók nem tudják, hogy a mai embernek mit és hogyan írjanak. A kényelmesebbek a régi naturalista regényt frissítik fel, az ügyesebbek pedig egyszerűen zszurnalisztákká vedlenek át. A hagyományos módon megírt szovjet-regényekben és -novellákban újból csak a naturalizmus diadal-maskodik: a bennük rajzolt parasztok és munkások a megszólalásig elevenek. Ezek a regények lelkiismeretesebbek, mint az újságok. És mégis csak költött

regények. Unalmasak azoknak, akki mesét szeretnek és hazugak azoknak, akik valóságot kívánnak.

Ehrenburg szerint a világ összes újságjai mocskosak, nemcsak abban az értelemben, hogy hitvány festékükkel bepiszkítják az újjakat. A mai nemzedék azonban nem fél a mocsoktól, mert a lövészárkok iskolájában nevelkedett. Az újság ugyan nem pótolhatja a könyvet, de viszont a modern irodalom nem lehet meg újságok nélkül. Az életrajzos regények általános sikere nem véletlen. Az első életrajzos regények csak azért voltak történetiek, mert a mult eseményekkel könnyebben lehet elbánni. A későbbiekben már felbukkant a belletrisztikus reportage is, egyelőre csak mint mostohagyermek. Az írók még mindig azt hiszik, hogy a pénz miatt be kell magukat mocskoltatniok. Az irodalomban azonban az alacsony nem egyszer máról-holnapra fenségessé változott. Ilyenféle átértékelés már megindult Oroszországban, ahol a proletárok száma napról-napra növekszik.

A proletárirók egy része Tolsztojt tanulmányozza, másik része pedig Gladkov-val is megelégszik. Mindannyian azonban regényeket írnak, amelyek épen olyanok, mint a többi regények. Nincs rajtuk semmi új jelleg, még szerzőik osztályjellege sem ütözködik ki belőlük. Sokkal érdekesebbek az úgynevezett «Rabkory», munkástudósítóknak újságlevelvezései, amelyek nagyon rosszul vannak megírva. Az ezektől a levelezőktől közreadott tények legtöbbször nagyon messze vannak a valóságtól. Ehrenburg úgy érzi, hogy ezek a közlemények sem zsurnalisztikának, sem korképeknek nem jók. Valamiféle primitív irodalom, együgyű vízfajúság, a vajudó új irodalmi műfajnak embriószerű formája. Ha ezeket a kezdetleges irodalmi termékeket az ember megtisztogatja a grafomániától és a denúnciaciótól, a visszamaradó rész valamiféle új poema tökéletlen vázának látszik. Természetesen nem szabad bennük valószerűséget keresni. Különben is a művészet általában hazugság, mondja Ehrenburg. A mai regényírók sokkal közelebb járnak a valósághoz, mint ezek az orosz munkás-tudósító-írók.

Ebből a mai lehetetlen orosz irodalmi helyzetből Ehrenburg két kivezető utat lát. Az első lenne az, hogy a kigondolt anyagból az élet kópiáját kellene készíteni. Ez naturalizmus lenne, még pedig epigon-naturalizmus. Zola kiváló író volt, de ha ma élne, ki tudja, nem pártolna-e át a reportage-hoz, vagy nem hajítaná-e el tollát és forgatná helyette a filmet. Hiszen eleven, életrevaló ember volt. Gorjkij-nak pedig manapság memoárjai sikerültek legjobban. A regény klasszikus struktúrája manapság a valóság szolgai tiszteletéhez vezet könnyen. A második kivezető út a tényleges anyag megmunkálása lenne. Ez a módszer azonban a művészt a romantikus ferdítéshez vezetné.

Ehrenburg azt állítja magáról, hogy ő a romantizmushoz nem lett hűtlen. Neki régebben is az volt a véleménye, most is az, hogy a mi korunk vágyainak és izlésének csak a romantizmus felel meg. Dőreség lenne manapság olyan regényről álmodozni, mint amilyen a «Háború és béke». Ilyen munkát manapság sem Oroszországban, sem a Nyugaton írni nem tudnak. Az ilyen hatalmas pozitív alkotáshoz elsősorban nyugalom kell. Nyugalom pedig most sehol sincs. A pszichologizmus viszont zsákutcába került. Nem a pszichológiáról van most szó, amely nélkül nincs sem ember, sem emberi beszéd, hanem a rendkívüli esetek irodalmáról. Mert ugyan miről is ír manapság például a francia írók háromnegyed része? A többi közt például arról, hogy valakinek rövidebb újjai vannak, mint a többieknek. Ez az úgynevezett eredetiség. Az érdeklődés az ilyesmi iránt természetesen kétséges. Miért érdekelné a rendes újjú embereket

ennek az unikumnak ez a rövidüjű sajátsága? Már a Nyugat is kezdi észrevenni, hogy a közönségességet az idő diktálja. Proust nemsokára a legalacsonyabb irodalmi rétegekig le fog hatolni és köztük elterjedni. Ennek megtörténte után a felső rétegek Zolához és az újsághoz fognak fordulni.

Oroszországban ezt a folyamatot a forradalom megkönnyítette, amennyiben egyszerűséget, esetlenséget és otrombaságot kényszerített az emberekre. Együttal leszoktatta őket a személyes igényekről. Az orosz írókat emancipálta az európai befolyásoktól. Az orosz klasszikus irodalom ugyanis elsősorban emberi volt. Utána következett Andrejev és a szimbolisták sötét és komor korszaka. Esztétizáló katolicizmus, hullagyalázás és ezekhez hasonlók lettek egy fiatal és egészséges nép irodalmának fő-fő témái. Európa barbársága ugyan izoláltságra kárhoztatta Oroszországot, de ez csak hasznára vált az orosz irodalomnak. A párizsi divat megszűntével az orosz íróknak maguknak kellett utat keresniök. Így lett a hátulkullogó Oroszországból ismét avantgarde.

Józságot, komolyságot, egyszerűséget és egyenességet nemcsak a megírandó anyag kínál. Ugyanezt diktálja az idő szava is. Az orosz irodalmat az európaiktól nem lehet elválasztani, bármennyire más is Oroszország társadalmi strukturája. Az új fattyú-regény felépítéséről nemcsak az orosz, hanem az európai írók munkái után is lehet véleményt alkotni és ítélni. Hol fog mindez kilyukadni: vajjon valami új regény-változat vagy valami új műfaj lesz-e belőle, azt most még nem lehet megállapítani. Az utolsó tizenöt esztendő ugyanis leszoktatott bennünket a jövődőlésről.

De bárhogyan legyen is a jövőben, Ehrenburg szerint, csak jó az, hogy az emberek most valami után kutatnak. Ez a kutatásvágy és kényszer, Ehrenburg szerint, becsületesebb és örvendetesebb, mint a már kitzűött magas feladatok. Annival is jobb, mert a mai olvasók sokkal okosabbak és bátrabbak, mint ahogy az írók gondolják. Ezt ugyan nem könnyű kipuhatólni, mert a regényeket most leginkább csöndes kamrácskákban olvassák, ahová nehéz eljutni. A moziban azonban mindenki meggyőződhetik a közönség okosságáról, bátorságáról, sőt fölényeskedéséről a vásznon keresztül, amelyre a mylordok vagy az apacsok kalandjait rávetítik. Ott meg lehet győződni arról is, hogy mennyivel romantikusabb egy-egy tisztán tárgyi film, mint egy dráma. Mennyi pátosz van például a facsusztatásban vagy egy hatalmas függő-hidon, míg ellenben a sztár szerelme unalmas, mert hiszen minden szeparés mulatóból, vendéglőből és kávéházból ismeretes. A «Potemkin» is, «Disraeli élete» is tényleges anyagból került ki. Meg kell tehát várni, vajjon a mai kor Potemkin-jét meg tudják-e alkotni. Nem fog könnyen menni, de hát minden kezdet nehéz. A félsiker ezen a téren fontosabb lenne magánál a diadalnál.

Az oroszok közül a legfiatalabbak az ipari irodalomba szerelmesek. Itt nemcsak témáról van szó. Kétségtelen, hogy manapság a gép nagyon fontos szerepet játszik az emberi életben. Hiszen magát az anyaföldet sem tudjuk már traktor nélkül képzelni. Kétségtelen, hogy a mai korban fontosabb egy gyárról, mint egy budoir-ról írni. Ez ellen aligha lehet kifogást emelni. Ehrenburg maga is nemrégiben az autó biográfiáját írta meg, mert úgy vélte, hogy az autó sokkal érdekesebb hős, mint az elhalt Disraeli. Manapság már a gép istenítése jött divatba. A volán-nál ülő ember azt hiszi, hogy a gépet ő kormányozza. Ez a legszomorúbb illúziók egyike. Tehát ismételtelen hangsúlyozni kell, hogy Oroszországban most kiváló erőműveket építenek, ennél fogva az irodalom ügye nem fontos. Blok Alexander költő már az orosz forradalom előtt észrevette, hogy Oroszország égboltozatán az «új Amerika csillaga» ragyogott fel.

Csillagról és izlésről nem lehet vitatkozni. Akárki ül is a gépen, a gép azért csak gép marad. Az írók feladata, kötelessége és átkozott hivatása az, hogy az embereket mentse mindaddig, amíg gép módjára nem lehet őket szétszedni és újból összerakni, mindaddig, amíg szenvedélyre és tévedésre képesek.

A mostani orosz nemzedéknek ez a küldetése és hivatása. Az idősebb orosz írók majdnem mind az emigráció soraiban vannak. Ezek bölcsék és talentumosak voltak, jogosan voltak büszkék értelmükre. Csak egyet nem tudtak, még pedig azt, hogy az orosz forradalom nemcsak a régi orosz földet, hanem a régi orosz igazságokat is megsemmisítette. Az emigrált orosz írók megsértődtek és az orosz néptől nemcsak elszakadtak, hanem el is idegenedtek.

Az orosz ifjúság még nem mondta ki az utolsó szót. Ez az ifjúság szereti a munkát és az egyszerűséget. Többre becsüli a futballt, mint Dosztojevszkijt. Kételyei nincsenek. Mindent világosan lát. Oroszországban tehát egy konstruktív nemzedék van felnövekvőben. Erre az ifjúságra a gép sem nem áldás, sem nem csapás. Ennek az ifjúságnak a gép az atmoszférája. Ezekkel az ifjakkal nem lehet vitatkozni. Ezek nem tudnak figyelni, sem hallgatni, sem engedelmeskedni, mert az ő feladatuk más.

Az emigrált öregek és az egészen fiatalok kívül még ott vannak a harminc-negyven éves orosz írók, tehát azok, akik kezdték a háborút és befejezték a forradalmat. Ezeknek a munkássága idősebb, mint ők maguk. A háborús és forradalmi évek nem suhanhattak el fölöttük nyomtalanul. Ezek munkáiban pillanatonként váltakozik a hit és a gúny. Ezek az írók megpihenés nélkül szinte egy lélekzetvételre írták munkáikat. Ennélfogva ezek az így megírt könyvek messze vannak a tökéletességtől. Ezt a közbenső orosz író-generációt csak sajnálni lehet.

Egyet azonban nem szabad elfelejteni, még pedig azt, hogy ez a nemzedék roppant erővel rendelkezik. Ezek az emberek személyes élmény és tapasztalás alapján győződtek meg a háború és a forradalom éveiben az értékek relativitásáról. A világirodalom története aligha ismer mélyebb emberi iróniát, mint amilyen irónia az az orosz könyvtömeg, amelyet az utolsó tíz évben írtak össze. Ezt az orosz író-nemzedéket maga a történelem kente fel arra a hivatásra, hogy emberek legyenek. Fanatizmusukat a veszteségek mérsékeltek, hitetlenségüket a szeretet szelidítette. Szinte úgy rémlik, hogy mindezeknek az orosz íróknak összes regényeiben Babelj egyik hősének szavai ismétlődnek:

«... És aki a forradalomért küzdött, megjelent és szólt: „Add nekem gramofonodat! Jóemberek hozzátok el az összes gramofonokat és adjuk oda nekik mind. Mi tudjuk, mi az internacionálé és mi a jóemberek internacionáléját akarjuk, hogy mindenki elsőrendű rációban részesülhessen: tessék itt van, egyél belőle, amennyit csak akarsz. Tudja-e ön, hogy mivel eszik az internacionálét? Az internacionálét? Puskaporral eszik és a legjobb vérral fűszerezik!...»

* * *

Internacionálé, puskapor, emberi vér, erőszak, terror, nyomor, piszok, propaganda- és tendencia-kényszer, testi és lelki rabszolgaság a marxizmus és kommunizmus érdekében... Ime, a mai orosz irodalom orosz megvilágításban. Ahol puskaporral és emberi vérral esznek internacionálét, ott nemhogy jó regényt, de semmi jót sem lehet írni...

Munkácsy Mihály.